

DEĞERLENDİRMELER

TATAR DESTANLARI I-II

Beyza GÜLTEKİN*

Hazırlayan: Prof. Dr. Fatih Urmançı, Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Vedat Kartalılık ve Caner Kerimoğlu.

Tatar Destanları (2 Cilt), Fatih Urmançı, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 2007

Tatar Destanları I: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 909.

Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi: 23.

Tatar Destanları II: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 910.

Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi: 24.

Bir milletin kültürünü oluşturan en değerli unsurlardan biri dil ise dilin içerdiği edebî türlerin en değerlilerinden biri de destanlardır. Bir halkın yaşamındaki önemli olayları, gelenek, töre ve âdetleri, değer yargılarını destanlarında görebiliriz. Halk tarafından yaratılan destanlar zamanla toplanarak yazıya geçirilmiştir.

Bir halkın geçmişini öğrenmesinde destanların tartışmasız önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu yönüyle destanlar, bir halkın millî dil ve tarih bilincinin oluşumunu sağlayarak millî birliğin güçlenmesine de katkıda bulunur.

Günümüzde özellikle Batı dünyasında, destanlar ve halk anlatılarından türlü sanat eserleri yaratmada faydalanılmaktadır. Eldeki destanların olduğu gibi filme çekilmesine ek olarak destanlarda yer alan kimi kültürel veya dilsel öğelerin gerek sanat yapıtları gerekse teknolojik ürünlerin adlandırılmasına kadar geniş bir alanda kullanıldığını görmekteyiz.

* Türk Dil Kurumu Uzmanı

Çok geniş bir alana yayılmış ve çeşitli lehçeler konuşan Türk topluluklarının da birbirinden farklı destanları bulunmaktadır. Bunlardan kültürel yakınlaşmamızı sağlamak ve diğer Türk topluluklarını daha iyi tanıyabilmek için yararlanabiliriz. Bununla da kalmayıp Batı dünyasında olduğu gibi günümüzde de bu destanlarda yer alan öğeleri hayata geçirmek için öncelikle diğer toplulukların eserlerinin toplumumuzca tanınması gerekmektedir. Bu amaçla Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi, Türk Dil Kurumu tarafından hayata geçirilmiştir. Proje tamamlandığında yaklaşık 140 ciltlik bir külliyat elde edilmiş olacaktır.

Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi kapsamında iki cilt olarak yayımlanan *Tatar Destanları*, özgün biçimini Prof. Dr. Fatih Urmançı'nın hazırladığı *Tatar Halık Destanları* adlı eseri temel almaktadır. Kiril harfli özgün metin, Türkiye Türkçesine Vedat Kartalcık ve Caner Kerimoğlu tarafından aktarılmıştır.

Her iki cildin başında da aynı Sunuş, Ön Söz ve Tatar Destanları başlıklı bölümler bulunmaktadır. Bu bölümlerin ardından destanlar gelmektedir.

Sunuş bölümü, Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi'nin Başkanı Prof. Dr. Fikret Türkmen tarafından kaleme alınmıştır. Kavram olarak destan, destanların önemi ve dünyadaki destanların derlenmesi ile ilgili kısa bilgilerin yer aldığı bu bölümde Türk Dünyası Destanlarının Tespiti Projesi'nin hazırlanma aşamalarından da söz edilmektedir.

Ön Söz bölümünde ise Tatar tarihi ve destanları ile ilgili kısa bilgilerden sonra kitabın içeriği tanıtılmaktadır.

Eserin giriş kısmı niteliğindeki Tatar Destanları başlıklı bölümde, eserdeki destanlar dört gruba ayrılarak tanıtılmıştır: eski masalsi-mitolojik destanlar, kahramanlık destanları, lirik-epik veya aşk destanları, kitabi destanlar. Bu bölümde, kitapta yer verilen destanların özellikleri ve konuları ele alınarak varyantları hakkında da bilgi verilmiştir.

Anlama kolaylığının sağlanması için destan metinlerinin transkripsiyon ve aktarmaları karşılıklı olarak verilmiştir. Karşılıklı metinler okuyucuya takip kolaylığı sağlaması için beşerli olarak numaralandırılmıştır. Numaralar her sayfada yeniden başlamaktadır.

Tatar Türklerinin, 1552 yılındaki Rus işgali sonrasında kültürel faaliyetleri yasaklanmış ve bu halk ağır bir baskı ortamında yaşamak zorunda kalmıştır. Sözlü kültürün güçlü olması sonucu kuvvetli bir destan geleneği doğmuştur. Daha sonra yazıya geçirilen bu destanların birden fazla varyantı ortaya çıkmıştır.

Tatar destanları arasında en ünlüsü olan "İdigey"dir. Bu destan yasaklanmış ve bu yasak yıllarca sürmüştür. İdigey destanı 1980'li yılların sonunda yeniden ortaya çıkmıştır. Elimizdeki esere, Tatar Türkçesi ve Rusçada pek çok kez, Türkiye'de de Tatar ve Türkiye Türkçesinde yayımlanmış olması, hacim bakımından epeyce büyük olması nedenleriyle dâhil edilmemiştir.

Kitabın 1. cildinde şu destanlar yer almaktadır: Birinci bölümde yer alan mitolojik destanlar: Tülek, Tülek Kitabı, Tülek-Susulu Dastanı, Tülek Kitabı'nın Ahır (Tülek Kitabı'nın Sonu), Zayatülek Birle Susulu (Zayatülek ile Susulu), Yirtöşlik, Altayın Sayın Süme; 2. bölümde yer alan kahramanlık destanları: Mişek Alıp, Yestey Mönki, Kara Kükil (Kara Kükül), Alıpmemşen, Alpamşa, Alpamşa, Alpamşa, Kadış Mergen, Ak Kübik, Ak Köbök, Kür Ulu, Kamber, Cık Mergen, Çura Batır Hikeyeti (Çura Batır Hikâyesi), Çora Batır, Çora Batır, Çora Batır.

Kitabın 2. cildinde ise şu destanlar yer almaktadır: Birinci bölümde yer alan aşk destanları: Kuzı Kürpeç Bilen Bayansılı (Kuzı Körpe ile Bayansılı), Kuzı Kürpe Bilen Bayan-Sılı (Kuzı Körpe ile Bayansılı), Hurluga Hem Hemra (Hurluga ve Hemra); 2. bölümde yer alan yazılı destanlar: Yosif Kitabı (Yusuf Kitabı), Hikâyeti Gıysa Uglı Amet (Hikâyet-i İsa Oğlu Amet), Tahir Bilen Zühre (Tahir ile Zühre), Tahir-Zöhre (Tahir ile Zühre), Tahir Bilen Zöhre (Tahir ile Zühre), Leyle Bilen Mecnün (Leylâ ile Mecnün), Leyle İle Mecnün (Leylâ ile Mecnün), Leyle Bilen Mecnün (Leylâ ile Mecnün), Şahsenem Hem Garîp (Şahsenem ile Garîp), Seyfilmölik (Seyfülmölk), Büz Yiğit.

Mitolojik destanlar temel olarak çok eski mitolojik düşüncelere dayanır. Eski çağlarda insanlar, kendilerinde bulunan özellikleri doğada yer alan canlı ve cansız varlıklara atfetmişler, onların da kendileri gibi düşündüklerini veya konuştuklarını düşünmüşlerdir. Buna göre çevredeki nesnelere, ağaç, orman, ırmak gibi doğa varlıkları ve hayvanlar, insan gibi davranabilirdi. Aynı zamanda eski dönemlerde insanlar, dünya üzerindeki yaşamın dışında ikinci, üçüncü dünyaların, su altı ve yer altı krallıklarının da var olduğunu kanısına sahipti. İnsanlar bu farklı dünyalarda da yaşayabilir, büyümlü özelliklere sahip olabilirdi.

Kahramanlık destanlarında ise aile, soy, kabile; ülke ve halk; özgürlük mücadelesi, askerî kahramanlık konuları işlenmiştir. Destan kahramanının asıl görevi ülke ve halkın özgürlüğünü korumak, onları savunmaktır.

Lirik-epik eserler, aşk destanları, destan geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Kahramanlık destanlarından farklı olarak aşk konusunu işleyen bu destanlarda, genç yiğit ile kızın arasında genellikle trajik bir sevgi anlatılır.

Yazılı destanların hemen hepsinde iki genç arasında temelde trajik olan aşk konusu anlatılır. Ayrıca bu destanlar birer klasik kitap veya külliyattan alınmışlardır.

Elimizdeki kitap, bundan önce yayımlanan iki ayrı Tatar destanı külliyatından daha kapsamlı ve zengindir. Kitaba Tatar halkı tarafından bilinen destanların hemen hepsi alınmıştır. Yer sıkıntısı nedeniyle çok varyantı olan destanların bazı varyantlarının alınmasıyla yetinilmiştir.

Dilimizin bu zengin kaynağını gereği gibi değerlendirmek ve çalışmalarını bundan daha ileri bir boyuta taşımak, daha kapsamlı eserler hazırlamak, gerekirse farklı lehçelerdeki eserlerin arasında karşılaştırmalar yaparak sonuçlara ulaşmak bu noktadan sonra bizim elimizdedir. Bu değerli çalışmaya emeği geçenleri kutluyoruz.